

КИЧИК ЁШДАГИ БОЛАЛАРНИ МУСИҚА ТИНГЛАШ ВОСИТАСИДА МАЪНАВИЙ АҲЛОҚИЙ ТАРБИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Ходжаева Мавлудахон Латиповна

Андижон давлат университети педагогика институти,
Ижтимоий фанлар, санъат ва жисмоний маданиятини ўқитиш методикаси
факультети концертмейстери

Аннотация

Мазкур мақоламизда мактабгача таълим муассасаларида турли шаклдаги мусиқа машғулоти, нафосат соатлари, ўйин-кулги, байрам тадбирларини ўтказиш усуллари, йўл –йўриқлари, уларга қўйиладиган талаблар атрофлича ёритилган. Мактабгача таълим ёшидаги болаларнинг мусиқий дидини шакллантиришда мусиқани онгли равишда идрок этиш кўзда тутилган.

Калит сўзлар: куй, ритм, динамика, репертуар

Ўзбекистонимиз мустақилликка эришгач бошқа таълим соҳалари қатори Мактабгача таълим муассасалари тизимида ҳам катта ўзгаришлар рўй берди. Таълим тўғрисидаги қонунимизда кўрсатиб ўтилгандек таълимни узвийлиги узлуксизлигига катта эътибор берилди. Таълим тизимини пойдеворини МТМда шакллантирамиз. Бунда болалар боғчаси мусиқа раҳбари ўзининг педагогик маҳорати билан замон талабига мос янги иновацион технологиялар, ноанъанавий мусиқа машғулоти асосида олиб бориш керак. И. А. Каримов айтганларидек “Болаларимиз биздан кўра” деган шундай экан болалар боғчаси мусиқа раҳбари авваламбор ўзи етук доно устоз сифатида болалар билан замонавий технологиялар асосида мусиқа машғулотларини олиб бориши керак, чунки мусиқа инсонни туғилгандан руҳиятига таъсир этиб ҳаётининг охиригача унга завқ ва мадад беради. Бола хали юришни гапиришни билмай туриб қўл

ҳаракатлари бош чайқашлари ва табассуми билан муסיқага муносабатини билдиради.

Муסיқанинг таъсир кучи инсон шахсиятининг уни идрок этишга нақадар тайёргарлигига боғлиқ. Муסיқани идрок этиш фаолиятини ҳам қўшиқ куйлаш, муסיқа билан ритмик ҳаракатлар фаолиятлари сингари ривожлантирмоқ керак. Лекин бу иш ўзининг чуқур ички туйғуларга боғлиқлиги билан мураккаб масаладир. Уни очиб кўрсатиб бермоқ қийин, кузатиш осон эмас, айниқса, шакллантириш мураккабдир. Аввало муסיқа нима ҳақида “сўзлаб бераётганини” тушуниб етмоқ керак. Табиий тингловчи муסיқий образларни ривожланишини кузатади.

Муסיқий идрок – ички ҳис-туйғуларга тўла мураккаб, ҳиссиётларни сезувчан ижодий жараёндир. Унда муסיқий образларни ривожланишини кузатиш ва улар таъсирига яққол жавоби, ҳозирги дақиқалардаги ва аввалги малакаларнинг жонли боғлиқлиги, товушнинг гўзаллиги ва муסיқий товушларни сенсор ҳис қилиш туйғулари уйғунлашиб кетади.

Муסיқа тинглаш ҳам қўшиқлар каби ҳар бир гуруҳ болалари учун ҳар хил мавзу ва шаклда берилади.

Ҳаётининг 1 – 2 йилида кичкинтойлар муסיқанинг характери умумий кайфиятларини фарқини сўнгра унинг эмоционал мазмунини қабул қилишни ўрганадилар.

Мактабгача таълим муассасаларининг кичик гуруҳларида болаларнинг диққати тарқоқ бўлганлиги, турғун бўлмаганлиги учун унча катта бўлмаган яққол образли қўшиқларни яхши ўзлаштирадилар. Айниқса уларни куйлаётган одамнинг мимикаси, овозининг ифодали оҳанглари ўзига мафтун этади.

Бу ёшдаги болаларга ҳис-ҳаяжонларини имо-ишораларини, завқланишларини, чапак чалиш, сакрашни ифода этишлари, ҳис-туйғу, завқ шавқларини намоиш этиш характерлидир.

4-5ёшдаги кичкинтойларнинг туйғулари турғунроқ бўлиб жуда жадал, қизгин ва рақсонакуйларга қувноқ ҳаракатлари билан жавоб қайтаради. Енгил, жўшқин

характердаги асарларга уларда сокин ҳолат кечади. Асарларнинг мазмунига қизиқиш пайдо бўлиб, муסיқа нима ҳақида “сўзлашаётганини” билишни ҳохлашга боғлиқ саволлар туғилади. Куй ёки кўшиқни эшитгандан сўнг таассуротлари ҳақида гапириб бериш хохиши туғилиб, муסיқий хотирасида алоҳида чизгилар намоён бўлади.

5-7ёшдаги болаларнинг диққати етарлича ривожланган бўлиб, улар фикрини бир жойга йиға олади, муסיқани синчиклаб билиб олади, ўз хохиши билан диққат эътибор қаратиш етарлича ривожланади. Уларда ёқтирган асарларини қайта-қайта такрорлаш талаблари пайдо бўлиб, муסיқани севиш, уни ўрганишни ҳохлаш ва умумий қизиқишлари онгли равишда пайдо бўлади. Бундан ташқари уларда кузатувчанлик кузатилади. Болалар муסיқанинг умумий кайфиятларини ҳис қила олиш ва бадиий образларни ривожлантиришини кузата олиш қобилиятига эга. Улар муסיқанинг яққол ифода воситаларини аниқлайдилар ва ўзига ҳослигини мустиқил топадилар, “Қандай муסיқа? секин ижро этиладими, оғирми?” “Айиқполвонлар боғчаси” асарини ижро этиб сўрайди.

Мавзулар болаларнинг муסיқий идрокини шакллантириш жараёнини ташкил этади. Мавзулар кетма-кетлиги болани муסיқа оламига олиб киради, эмоционал ҳис-туйғуларини бойитади ва бундан ташқари болалар муסיқий асарларда ҳаётий воқелик акс этишини ва бу муסיқа ифода воситаларида ифодаланишини тушунадилар.

Муסיқа раҳбари машғулот давомида дастлаб “Муסיқа қандай ҳис-туйғулар беради?” мавзусида болаларни турли жанрлар, турли хил характердаги асарлар билан таништиради, болаларнинг луғат бойликлари кенгайтирилади (*байрамона, тантанавор, нафис, маюс, қувноқ майин*). Шундай қилиб бу мавзу болаларнинг диққатини асарнинг эмоционал мазмунига йўналтирилади.

Сўнгра “Муסיқа нима ҳақида сўзлайди?” мавзуси орқали болаларни муסיқанинг дастурийлиги ва тасаввурийлиги билан таништирилади: демак

мусиқа ҳаётий воқеалар, табиий воқелик, қахрамоннинг кайфияти, характери ҳақида гапириб бера олади.

“Мусиқа қандай сўзлаб беради?” мавзуси орқали болалар бадиий образларнинг ривожланиши билан, ифода воситалари билан – мусиқанинг ўз тили, ўз нутқи (*куй ритми, динамикаси, регистр оҳанглари, темп ўзгаришлари*) билан таништирилади. Секин-аста болалар мусиқанинг нутқи билан таниша бошлайдилар. Албатта мавзуларнинг бўлиниши шартли бўлиб педагог педагог болаларни диққатини уларнинг бирига жалб қилганида бошқа мавзуларга ҳам тўхталиб ўтиши мумкин.

Шу билан бирга мусиқий машғулотларни фақатгина жонли ижро билан (*фортепиано ёки рубоб*) да чегараланиб қолмасдан балки миллий чолғу асбоблари оркестри, замонавий чолғу асбоблари ансамбли ижросидаги қисқа лўнда ва мазмунли асарлар билан ҳам таништириш болалар руҳиятига катта ижобий таъсир кўрсатади. Куй ва қўшиқлардан улар маънавий озуқа оладилар, хотираси ривожланади, нутқини ўстиради, дунёқарашини бойитади. Такомиллаштирилган (модернизация) машғулотлар ҳам болаларни қисқа вақт ичида оз куч сарфлаб, кўпроқ натижаларга эришишига ёрдам беради. Бунда мавзунини болалар ўзи танлаб ўзлари ечимини топишга ҳаракат қиладилар, мусиқа раҳбари эса йўналтирувчи ва кузатувчи вазифасини бажаради.

Буюк олимларимиздан бири айтганларидек “Болаларни мусиқа тарбияси ишлари яхши йўлга қўйилмаган мамлакатда, келажакда мусиқа маданиятини ривожлантиришга уриниш, пойдеворсиз ёдгорлик иншоотини силжитиш билан баробардир” дир.

Мусиқа инсонни ҳар кунги ҳаётида ҳамроҳ бўлади, атрофдаги оламга муносабатларига таъсир ўтказади, руҳан бойитиб, дам олганда ва меҳнатда ёрдам беради, мусиқа – “воқеликни образли – овозли акс этишидир”. Унда жонли нутқ ҳаяжонли ёки босиқ ҳикоя, узук-узук эшитилган ёки оҳиста, равон қиссалар, саволлар, жавоблар, чақириқлар эшитилади.

Муסיкий образларни – характеристикасини кўшиқларда, муסיқа ифода воситаларини шеърый сўзлар билан, *дастурий куйларда*, сюжет билан *драмматик ўйин ва рақсларда* ҳаракат уйғунлиги катта аҳамият касб этади. Муסיкий образ тингловчига тушунарлироқ ва аниқроқ бўлади.

Муסיқанинг таъсир кучи инсон шахсиятининг уни идрок этишга нақадар тайёргарлигига боғлиқ. Муסיқани идрок этиш фаолиятини ҳам кўшиқ куйлаш, муסיқа билан ритмик ҳаракатлар фаолиятлари сингари ривожлантирмоқ керак. Лекин бу иш ўзининг чуқур ички туйғуларга боғлиқлиги билан мураккаб масаладир. Уни очиб кўрсатиб бермоқ қийин, кузатиш осон эмас, айниқса, шакллантириш мураккабдир. Аввало муסיқа нима ҳақида “сўзлаб бераётганини” тушуниб етмоқ керак. Табиий тингловчи муסיкий образларни ривожланишини кузатади.

Муסיкий идрок – ички ҳис-туйғуларга тўла мураккаб, ҳиссиётларни сезувчан ижодий жараёндир. Унда муסיкий образларни ривожланишини кузатиш ва улар таъсирига яққол жавоби, ҳозирги дақиқалардаги ва аввалги малакаларнинг жонли боғлиқлиги, товушнинг гўзаллиги ва муסיкий товушларни сенсор ҳис қилиш туйғулари уйғунлашиб кетади.

Болалар кўшиқни ўрганиш жараёнида асарни бир неча бор тинглайдилар. Куйни тўғри ижро этиш зарурияти уларни куйнинг жаранглашини, оҳангини диққат билан тинглашга мажбур этади. Асарнинг турли характерини, шаклини *кириш қисми, куплетлари, жумлалари* муסיқанинг ифода воситаларини *динамик ва темп тусларини, регистрли ўзгаришларини, метроритми хусусиятларини* фарқига боргач болалар муסיқани эшитиш билан бирга ўзига ҳос “тили”ни тушунган ҳолда ҳаракат қиладилар.

Муסיкий машғулотларни шунингдек СД дискларида куй ва кўшиқларни тинглатиб мультимедиялар, слайдлар ёрдамида ўтиш ҳам болалар тарбиясини жонлантириб маънавий-ахлоқий тарбиясини шаклланишига ижобий таъсир кўрсатади. Шундай қилиб муסיқа тинглаш маънавий-ахлоқий тарбияни ривожланишига беназир таъсир кўрсатиб ёш авлони баркамол етук бўлиб

ривожланишига катта ёрдам беради. Бунга мисол қилиб қуйидаги тадбирларни мисол қилишимиз мумкин “Мустақиллик байрами”, “Конституция байрами”, ва “Наврўз байрами” каби байрам ва тадбирлар мисол бўла олади

Фойдаланган адабиётлар:

1. И. А. Каримов. “Юксак маънавият енгилмас куч” Манавият нашриёти. Тошкент. 2008. й.
2. Г. М. Шарипова. Ш. А. Якубова. “Мактабгача таълим муассасаларида муסיқа ўқитиш методикаси” Чўлпон номидаги нашриёт- матбаа ижодий уйи. Тошкент 2017. й.

